૬૮-૨૫

દેવી દમયંતી અથવા કુળ કૌટિલ્ય નાટકનો સાર

મરહુમ મોતીરામ બેચર સ્થાપીત,

દેવી દમયંતી

અથવા

કલિ કૌટિલ્ય.

નામક નાટકનો સંક્ષિપ્ત સાર તથા ગાયનો.

રચનાર,

રા. ઠક્કુર નારાયણ વિસનજી—અમદાવાદ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

મણીલાલ પરભુદાસ દેસાઇ,—નડીઆદ.

શ્રી આર્ય નાટ્ય સમાજના માલીક.

આવૃતી ૩ જી   સને ૧૯૧૭   પ્રત ૨૦૦૦

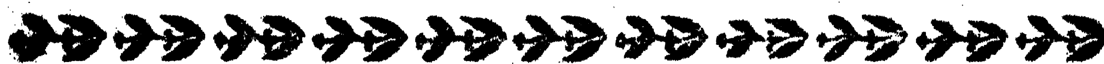

કીંમત બે આના.

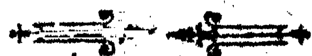

અમદાવાદ.

પીરમસાના રોજા પાસે શ્રી સત્ય સાગર પ્રીન્ટીંગ
પ્રેસમાં પટેલ પોચાભાઇ ચકુભાઇએ છાપ્યું.

અમારા બે ઉદ્ગાર.

મહાભારત ના વનપર્વ અથવા અરણ્ય પર્વ ના પર મા અધ્યાયથી નલોપાખ્યાન પર્વનો આરંભ થાય છે અને ૭૯ મા અધ્યાયમાં એની પૂર્ણાહુતિ થયેલી છે. નળ અને દમયંતીની કથા બ્રહદશ્વ નામક મહર્ષિએ વનવાસી યુધિષ્ઠિરને આશ્વાસન આપવાના હેતુથી કહી સંભળાવી હતી અને નળ દમયંતીનું બોધક આખ્યાન એવું તો બોધક અને રસિક છે કે એના લેટીન, જર્મન, ફારસી, અંગ્રેજી અને બીજી વિદેશીય ભાષાઓમાં અનેક ભાષાંન્તરો થઈ ચૂક્યાં છે. અને હજી પણ નવાં નવાં ભાષાંતરો થતાં જાય છે કવી કુલગુરૂ કાલિદાસે સંસ્કૃતમાં ' નલોદય ' નામક કાવ્યની સ્વતંત્ર રચના કરી છે શ્રી હર્ષ કવિએ નૈષધ કાવ્ય ' ની રચના કરી છે તેમજ ત્રિવિક્રમકૃત ' નલચંપૂ ' આદિ અનેક ભવ્ય કાવ્યો (નાટકો) પણ સંસ્કૃતમાં એ આખ્યાનના આધારે રચાયેલાં છે. ગુજરાતી ભાષામાં એ આખ્યાનના આધારે આપણી ગુર્જર ભૂમિના વયોવૃદ્ધ અને જ્ઞાનવૃદ્ધ સાક્ષરરત્ન દીવાન બહાદુર શ્રીયુત રણછોડભાઇ ઉદયરામે જે 'નળ દમયંતી ' નામક નાટકની રચના કરી છે તે પણ અવશ્ય પ્રશંસનીય છે. પરંતુ તે નાટકમાં રૌદ્ર, શૃંગાર તથા હાસ્ય રસ આદી રસોની (એ નાટક આજથી ત્રીસેક વર્ષ પુર્વે લખાયેલું હોવાથી) બહુ અંશે ન્યુનતા હોવાથી અને ત્રીસ વર્ષમાં ગુર્જર નાટય લેખન પદ્ધતિમાં અતિશય પરિવર્તન થએલું હોવાથી નળ દમયંતીના આદર્શ ચરિત્રને નાટક રૂપે જોવાનો, આ કંપની ગુજરાત, મુંબઇ

તથા કરાંચી આદિ પ્રદેશોમાં પ્રવાસ કરતી હોવાથી, સર્વને લાભ મળી શકે તેમજ આ નાટક એમાં સર્વ મુખ્ય રસોનો નવીન પદ્ધતિ પ્રમાણે સમાવેશ થએલો હોવાથી પ્રેક્ષકોને વિશેષ મનોહર તથા આકર્ષક જણાય એ ઉદ્દેશથી આ નાટક નવીનતાથી લખાવવામાં આવ્યું છે.

પ્રસ્તુત નાટકમાં જ્યારથી કલિએ દમયંતીને વરવા માટે નળના સર્વ નાશ માટેના પોતાના કૌટિલ્યનો આરંભ કર્યો ત્યારથી નળનો દ્યુતમાં પરાજય, નળ દમયંતીનો વનવાસ અને કલિના અનેક છળ પ્રપંચોના જાળને ભેદી પુષ્કરને દ્યુતમાં હરાવી નળ તથા દમયંતીના પુનઃ સુખ શિખરના આરોહણ પર્યન્તનો કથા ભાગ લેવામાં આવ્યો છે અને અનુસંધાન માટે દમયંતીના નળ સાથેના લગ્ન આદિની કથા પૂર્વ ચરિત્ર તરીકે સારમાં આપી છે એટલે તે વાંચવાથી નળ દમયંતીનું આખ્યાન સંક્ષિપ્તતાથી પ્રેક્ષકોના જાણવામાં આવી શકશે.

આ નાટક પણ અમારી કંપનીના કવિ રા. ઠક્કુર નારાયણ વિસનજીનું રચેલું છે અને આ નાટકજો પ્રેક્ષકોના આદરને પાત્ર થશે, તો લેખક તથા ભજવનાર બન્ને પોતાના પરિશ્રમને સફળ થએલો માનશે. સુજ્ઞેષુ કિંબહુના —

મરહુમ મોતીરામ બેચર નંદવાણા.

દેવી દમયંતી

અથવા

કાલ કૌટિલ્ય

નામક નાટકના પ્રવેશાનુક્રમથી સંક્ષિપ્ત સાર.

પુર્વ ચરિત્ર.

નિષધ દેશનો નળરાજા શુરવીર, રૂપ સુંદર અને વેદવેત્તા વિદ્વાન હતો તેમજ શસ્ત્રવિદ્યા અને અશ્વવિદ્યામાં પણ અદ્વિતીય હતો અર્થાત્ તે એવી રીતે સર્વ સદ્ગુણ સંપન્ન હતો અને તેનામાં જો કોઇ પણ દુર્ગુણ હોય તો એટલોજ કે, દ્યુતનું વ્યસન તેને વળગી ગેલું હતું. દમયંતી વિદર્ભ દેશના રાજા ભીમ ની એક માત્ર કન્યા હતી અને તે પણ અતિશય લાવણ્યમયી તથા વિદુષી હતી એ ઉભયના એક બીજાના રૂપગુણની ખ્યાતિ સાંભળીને પરસ્પર પ્રેમ બંધાયો હતો. દમયંતી દિવસ અને રાત નળના દર્શન માટે આતુર રહ્યા કરતી હતી એવામાં રાજા ભીમકે દમયંતીના સ્વયંવરની તૈયારી કરી અને સર્વ દેશના રાજાઓને આમંત્રણ મોકલવામાં આવ્યાં. દમયંતી દેવાંગનાઓથી પણ વિશેષ સુંદર હોવાથી તેના હસ્તને મેળવવાની આશાથી તેના સ્વયંવરમાં ઇન્દ્ર અગ્નિ વરૂણ અને યમ આદિ દેવો પણ આવ્યા હતા. દમયંતીના નળમાં બંધાયલા સ્નેહની વાર્તા એ દેવોના જાણવામાં હોવાથી તેમણે સ્વયંવરમાં

નળ રાજાનું રૂપ ધારીને દમયંતીને ભમાવવાનો યત્ન કર્યો, પણ દમયંતીએ અમુક ચિન્હથી પોતાના પ્રિયકર નળને ઓળખીને તેના ગળામાંજ વરમાળ આરોપી અને નળ તથા દમયંતી પતિપત્ની થયાં દમયંતીના એક નિષ્ઠતા અને દ્રઢતાથી પ્રસન્ન થઈને ઉપર્યુક્ત ચાર દેવોએ નળ રાજાને કેટલાક વર આપ્યા કે જેના યોગે પછીથી નળરાજ કોઈપણ પ્રકારના સાધન વિના અગ્નિ તથા જળને ઉત્પન્ન કરી શકતો હતો, અત્યંત સ્વાદિષ્ટ પાક નિષ્પન્ન કરી શકતો હતો અને ગમે તેવા સંકુચિત દ્વારમાં નમ્યા વગર પ્રવેશ કરી શકતો હતો અસ્તુ એ સ્વયંવર પ્રસંગે કલિ પણ આવવા નીકળ્યો હતો, પણ તે એક દિવસ મોડો પહોંચ્યો અને મારગમાંજ તેને દમયંતીના નળ સાથે લગ્ન થઈ ગયાના સમાચાર મળ્યા. એ દિવસથી દુષ્ટ કલિના હૃદયમાં નળ વિષયક દ્વેષનો અગ્નિ જાગૃત થયો.

કેટલાક કાળ પર્યન્ત તો પોતાના મિત્ર દ્વાપર અને અન્ય દેવોના સમજાવ્યાથી કલિ પોતાના દ્વેષને દબાવીને શાંત રહ્યો અને બાર વરષ જેટલો કાળ વીતી ગયો. એ કાળાવધિમાં નળ તથા દમયંતીને એક પુત્ર અને એક પુત્રી એવી રીતે બે સંતાન રત્નોની પ્રાપ્તી થઈ ચુકી હતી અને પ્રેમી દંપતી અતિશય આનંદમાં પોતાના સમય વીતાડતાં હતાં કલિના હૃદયમાંથી દમયંતીનું લાવણ્ય ખસતું ન હોવાથી તે દિવસ ગત દમયંતીની મુરત્તિને પોતાના હૃદય નેત્ર સમક્ષ ઊભેલી જોયા કરતો હતો અર્થાત્ નળને દમયંતોના સમાગમથી સુખના શિખરપર ચઢેલો જોઈ તેના હૃદયમાંના દ્વેષ નવેસથી ઉભરાઈ આવ્યો અને તેણે નળને પાયમાલ કરી દમયંતીને મેળવવાના કુટિલ પ્રયત્નનો આરંભ કર્યો, એ સમયથી આપણા પ્રસ્તુત નાટકનો આરંભ થાય છે.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો—કલિની ગુહા:—હૃદય ચક્ષુથી દમયંતીના આકારને નિહાળતો કલિ તેના સૌન્દર્યની પ્રશંસા કરતો દેખાય છે અને તેને પ્રાપ્ત કરવાનો પોતાનો નિશ્ચય થવાથી પોતાના સહાયક કામદેવ, રતિદેવી, માયા અને મદિરાનું આવાહન કરતા તેઓ ત્યાંજ પ્રકટ થાય છે. કલિ તેમને નળના તપોવનવાસી થએલા ત્રાત પુષ્કરનાં દર્શન કરાવી તેના હૃદયમાં કામવાસના ઉપજાવવા ની આજ્ઞા આપે છે અને તેમના અદૃશ્ય થવા પછી કલિ નળના સર્વનાશની પ્રતિજ્ઞા સાથે પ્રયાણ કરે છે

પ્રવેશ ૨ જો—વિદર્ભ દેશની રાજધાની પાસેનું તપોવન:—કામદેવ, રતિદેવી, માયા અને મદિરા પોતના શક્તિથી ગ્રીષ્મકાળ હોવા છતાં તપોવનમાં વસંતકાળની છટાલાવે છે સરિતા સ્નાન કરી પાછો વળેલા પુષ્કર અકાળવસંતની શોભાને જોઇ વિસ્મિત થાય છે અને આશ્ચર્ય દર્શાવે છે. એટલામાં એક માંડલિક રાજાની મહા સૌન્દર્યવતી કુમારી કન્યા વૈજયંતી પોતાની સખીઓ સાથે વનવિહાર માટે આવે છે અને કામદેવે પુષ્કરપર પોતાના કુસુમશરનો પ્રહાર કરેલો હોવાથી પુષ્કરનું ચિત્ત વૈજયંતીમાં આસક્ત થાય છે અને વૈજયંતી પણ પુષ્કરના સૌન્દર્યને જોઇ તેની તરફ આકર્ષાય છે. પ્રથમ વૈજયંતી તથા સખીઓનો વિનોદ અને પછી પુષ્કર સાથે વૈજયંતીના વાર્તાલાપ પ્રેમ બીજનું આરોપણ અને મહત્વાકાંક્ષાનો આરંભ વૈજયંતીનું ગમન અને પુષ્કરના હૃદયમાં કામ વાસના સાથે તેની અંગીભૂત રાજ્ય તૃષ્ણાનો ઉદ્ભવ કલિનું

એક રાજાના સ્વરૂપમાં આવી પોતાને તેના પિતાના એક મિત્ર તરીકે ઓળખાવી પુષ્કરને નળ સાથે દ્યૂત રમી રાજ્ય મેળવવાનું જણાવવું. કલિની માયામાં સપડાયેલા પુષ્કરનું તપોવનને ત્યાગી નિષધરાજ્યની પ્રતિ પ્રયાણ અને ત્યાર પછી કલિના મુકામના જાણીની મૂર્ખતાવિશે ઉદ્ગાર કલિના જવા પછી રતદેવી માતા તથા મંદિરના કલિની સત્તાવિશે સંબોધક ઉદ્ગાર અને તેનું પ્રયાણ.

પ્રવેશ ૩ જો—માંડલિક શૈલરાજનું ઉત્થાન:—કોઇ પણ પ્રકારે પ્રકાશમાં આવવા માટે હડકાયો થએલો વૈજયંતીનો ભાઇ અને માંડલિક શૈલરાજ પોતાના પ્રકાશમાં આવવા વિશેના વિચારમાં નિમગ્ન છે એટલામાં એક મહાત્માના સ્વરૂપમાં કલિ પ્રવેશ કરે છે અને 'પુષ્કર ચક્રવર્તી થવાનો છે, માટે તું તારી ભગિની વૈજયંતીને તેની સાથે પરણાવ એટલે ચક્રવર્તીના સાળા તરીકે પ્રકાશમાં આવીશ' એમ જણાવી એક કાંકરે બે પક્ષી મારવાનાં પ્રયત્નમાં ફાવે છે. મુર્ખ શૈલરાજ ચક્રવર્તીના સાળા તરીકે પ્રકાશમાં આવવાની ભ્રાન્તિ આશાથી ફુલાઇને હર્ષથી ઉછળાઇ મહા વિલક્ષણ વિચારો પ્રદર્શિત કરતો પ્રયાણ કરે છે.

પ્રવેશ ૪ થો—નળરાજાનું આગમસ્વાગત:—દમયંતીના સ્વયંવરનો વાર્ષિક મહોત્સવ હોવાથી અધિકારીમંડળ તથા દાસ દાસી આદિનું આનંદ પ્રદર્શન નળનું આગમન અને સર્વના અભિનંદનનો સ્વીકાર દમયંતીના આવ્યા પછી દંપતીના આનંદ દર્શક ઉદ્ગાર; દેવોનો દમયંતીને આકાશવાણીદ્વારા આશીર્વાદ ઇન્દ્રની પ્રેરણાથી રંભા, ઉર્વશી અને મેનકા આદિ અપ્સરાઓનું અભિનંદનાર્થે આગમન ત્યાર પછી પુષ્કરના દ્યૂતનું દૂત મારફતે નિમંત્રણ પત્ર લઇને

આવવું અને નળરાજાએ પુષ્કર સાથે દ્યુત રમવાનો કરેલો સ્વીકાર. ત્યાર બાદ અપ્સરાઓનું નૃત્ય સંગીત.

પ્રવેશ ૫ મો. પુષ્કરનો વાસઃ- કલિનો નિયોગ અસફળ થવાથી અને પુષ્કર ત્રણ માસ પર્યન્ત નળ સાથેના દ્યુતમાં પ્રવૃત્ત રહેવાથી બોલાવ્યાવિના રાજધાનીમાં આવેલી પ્રેમાતુર વૈજયંતીનું આગમન અને તેનો પતિ સાથે મેળાપ દંપતાનો અવર્ણનીય આનંદ તેમના જવા પછી શૈલરાજનું પોતાના બે મુખ્ય અદી ટટ્ટુ મિત્રો સાથે આગમન અને મિત્રોના "બધા જન માન્ય ખાયે તો અમે બસ ભુખ ખાઇ શું !"ના તત્ત્વને અનુસરીને મત વેલી યુક્તિ પ્રમાણે સંસારના નિયમથી વિરૂદ્ધ વર્તન કરીને પ્રકાશ માં આવવાનો શૈલરાજજનો દૃઢ નિશ્ચય તેના જવાબાદ મુરખની મુખાગ્ર વાણી ચંદન નંદનના ઉદ્ગાર.

પ્રવેશ ૬ ઠો.—દેવી દમયંતીનો આવાસ—નિત્ય નળરાજ જુગારમાં સર્વસ્વ હારતો જાય છે અને રાજ્ય ખોવાની અણીપર આવી લાગ્યો છે એવી પરિસ્થિતિ હોવાથી દમયંતી શોક કરે છે અને છેવટે ઇન્દ્રસેન તથા ઇન્દ્રસેનાને બેબાની સારથી વાર્ષ્ણેય તથા દાસી ક્ષદ્રસેના સાથે પોતાના પિતા ભીમક રાજાને ત્યાં મોકલવા માટે અશ્રુપાત સાથે વિદાય કરે છે. માતા તથા બાળકોનો વીયોગવેળાનો હૃદય ભેદક આક્રંદ અને છેવટે વિયોગ.

પ્રવેશ ૭ મો.—નળરાજનું સભાસદન. કલિની કપટ વિદ્યાના પ્રતાપથી નળરાજનો દ્યુતમાં પરિપૂર્ણ પરાજય અને રાજ્ય પણ છેવટે જવાથી પુષ્કરનો તેને દમયંતીને દાવમાં મૂકવાનો ઉપદેશ નળનો ક્રોધ અને તેથી સિંહાસને વિરાજી પુષ્કરના નળ દમયંતીને

મુલ્યવાન વસ્ત્રો તથા અલંકાર આદિ ત્યાગી સાદાં વસ્ત્રો પહેરી ૮ પોતાના રાજ્યમાંથી ચાલ્યાં જવાની આજ્ઞા આ પ્રજાજનોને નળ તથા દમયંતી કોઇપણ પ્રકારનો આશ્રય ન આપવાની આજ્ઞાથી આ ઉશ્કેરાએલા અધિકારિ વરગ તથા પ્રજાવરગની બળવા માટે તઇયારી, શલરાજની વાનચેષ્ટા અને એટલામાં નળનું આવી પ્રજાનું સાંત્વન કરવું–સ્મીષ્ટ દંપતીનું વનગમન. (ક્રમશઃ.)

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લો–અરણ્ય–દશ્યમાં નળે દમયંતીને ન મોકલવાથી દમયંતીને મેળવવાની પોતાની આશામાં નિષ્ફળ થએલો કલિ પોતાની આને સફળ કરવા માટે બીજી કંઇ યુક્તિ યોજવાનો વિચાર કરે છે. નળ તથા દમયંતી અરોવર તીરે એક વસ્ત્ર પહેરી (કારણ કે, એક પક્ષીને પોતાના વસ્ત્રવડે પકડવા જતાં તે પક્ષી નળના વસ્ત્ર સાથે ઉડી જવાથી બન્નેને એકજ વસ્ત્રથી શરીર ઢાકવાની અગત્ય પડી હતી) સુતાં હતાં એટલામાં નળ તૃષાતુર થવાથી જળપાનની ઇચ્છા કરે છે, પણ દેવી જાગી જશે એમ ધારી અચકાય છે; કલિ એક શસ્ત્ર ફેંકે છે અને નળ અર્ધ વસ્ત્ર કાપી પાણી પીવા જાય છે. એટલામાં કલિના પ્રેરણાથી જલદેવી તેને દમયંતીને વનવાસમાં ન રાખવાના અને તેના પિતાને ત્યાં મોકલવાનો ઉપદેશ આપે છે; નળ તે એકલી પડશે તો પિતાને ત્યાં જઇ બાળકો સાથે મળી સુખી થશે, એવી ધારણાથી દમયંતીને ત્યાગી જાય છે. તેના

જવા પછી દમયંતીનો જાગૃત થતાં વિલાપ. જલદેવી સાથે સંવાદ અને નળને શોધવા માટે વનેવનમાં ભટકવાનો તેનો નિશ્ચય તથા નળ નામના જપ સાથે પ્રયાણ.

પ્રવેશ ૨ જો–વૈજયંતીનો આવાસ—વૈજયંતી તથા તેની સખીઓનો શૃંગાર વિષયક પરસ્પર વાણી વિનોદ પુષ્કરનું આગમન અને વૈજયંતીની રાજસભામાં પણ ન જવા માટેની અને નિરંતર પોતાની પાસેજ રહેવા માટેની તેને પ્રાર્થના પત્નીની ઇચ્છા પ્રમાણે પુષ્કર શલ્યરાજને બોલાવી રાજ્ય શંકટ ચલાવવાના સર્વ અધિકાર તેને આપે છે. શલ્યરાજ રાજાનો પ્રતિનિધી થવાથી ફુલાય છે પતી પતનીનો પરસ્પર વાણી વીનોદ.

પ્રવેશ ૩ જો નિબિડ અરણ્ય—નળના શોધમાં નીકળેલી ક્ષુધા અને તૃષાથી પીડિતા દમયંતીને ઉપકારના ભારથી દબાવી પોતાના કબજામાં લાવવા માટે કલિ એક માયાવી અજગરને ઉત્પન્ન કરે છે. તે નિદ્રિત દમયંતીને ગળવા માંડે છે અને કલિ એક પારધીના સ્વરૂપમાં આવી અજગરને મારી દમયંતીને બચાવીને ઉપકારના બદલામાં પ્રેમની યાચના કરે છે; દમયંતીનો શાપ અને શાપની સમાપ્તિ પહેલાંજ પૃથ્વીમાં ઉતરી જઇ કલિનું શાપના પરિણામમાંથી છટકી જવું એજ સમયે ચેદી જ સુબાહુની રાણી વિનાશાક્ષી તથા સુનંદાનું મૃગયા માટે ત્યાં આવી પહોંચવું દમયંતીને કુલિન કામિની જાણી તેમનું આશ્વાસન અને એક દાસી તરીકે દેવી દમયંતીનુ તેઓની સાથે પ્રયાણ.

પ્રવેશ ૪ થો અરણ્ય વિભાગ—નારદના શાપથી અગ્નિમાં સપડાયેલો કર્કોટક દેખાય છે, એટલામાં દમયંતીને ત્યાગી શોક કરતો અને

અરણ્યમાં ભટકતો નળ તેને અગ્નિમાંથી કાઢે છે અને કર્કોટક તેના કલ્યાણ માટે તેને દંશ કરી વિરૂપ બનાવી પુન મુળ સ્વરૂપને પામવા માટે એક વસ્ત્ર આપે છે, આ ઘટના પછી મૃગયા કરવા નીકળેલો અયોધ્યાનો રાજા ઋતુપર્ણ ત્યાં આવી લાગે છે નળ સાથે તેનો પરિચય અને નળનું તેના સારથી તરીકે બાહુક નામથી તેની સાથે અયોધ્યા પ્રતિ પ્રયાણ.

પ્રવેશ ૫ મો- રાજનંદિની સુનંદાનો આવાસ—સુનંદાનું દાસી કૃત્ય કરતી પતિ વિયોગિની દમયંતીની માનસિક વ્યથા, અને સુનંદાના સ્નાન માટેની તૈયારી કરવા જવું. નવોઢા સુનંદાના યૌવન વિષયક ઉદગાર અને ત્યાર પછી પોતાની રત્નમાળા દમયંતીને સોંપી તેનું સ્નાન માટે સ્નાન ગૃહમાં જવું, પછીથી અંગોછો લેવા માટે રત્નમાળાને ખુંટીએ ટાંગી દમયંતીનું અંદર જવું અને કલિનું ત્યાં પ્રકટ થઈ રત્નમાળાને ચોરી અદ્રશ્ય થવું સુનંદા આવી માળા માગે છે; પણ તે ન દેખાવાથી દમયંતી ગભરાય છે; સુનંદા દમયંતીને ચોર ધારી પોતાનાં માતા પિતાને બોલાવે છે અને રાજા રૂપાંગ ન્યાયાસન સમક્ષ ન્યાય થાય ત્યાં સુધી દમયંતીને કારાગૃહમાં રાખવાને મોકલે છે. દમયંતીનું ધૈર્ય અને સત્ય નિષ્ઠા સતીની કસોટી.

પ્રવેશ ૬ ઠો શૈલરાજનો આવાસ—ખુશામતી અને હાજી-હાના ભક્ત ચંદન તથા નંદન હાજીહાનો પાઠ નવેસરથી તૈયાર કરે છે; ત્યાર પછી શૈલરાજ આવી ન્યાયાસન પર બેસી વિલક્ષણ ન્યાય આપી પોતાની મૂર્ખતાનું પ્રદર્શન કરી બતાવે છે. વિધવાઓને પુનર્લગ્ન કરવાની છુટ આપવાની ખુશાલીમાં વારાંગનાના નૃત્ય ગાયનો જલસો અને મપેડાની નાચ કુદ.

પ્રવેશ ૭ મો—ચેદીનગરનું કારાગૃહ:—બંદિની દમયંતી કારાગૃહમાં ત્યાં યક્ષના સ્વરૂપમાં કલિનું પ્રકટ થવું અને દમયંતીના પ્રેમની તેણે કરેલી યાચના પોતાના સતીત્વના પ્રભાવથી દમયંતી કલિને ઓળખે છે કલિની બળાત્કાર માટેની તૈયારી અને સતી દમયંતીના શાપથી તેનું બળવું માંડવું સુબાહુ વિશાલક્ષી સુનંદા તથા દમયંતીને શોધવા નીકળેલા અને સુબાહુને ત્યાં ઉતરેલા રાજા ભીમકના પુરોહિત સુદેવનું ત્યાં આગમન—સુદેવ દમયંતીને ઓળખે છે સતીનો સંકટમાંનો ઉદ્ધાર (ટેબ્લો)

અંક ૩ જો.

સુચના:—બીજા અંકની સમાપ્તિ પછી દમયંતી પોતાના પિતા રાજા ભીમકને ત્યાં જઇ પોતાના બાળકો સાથે રહી હતી અને તેણે નળના શોધ માટે સુદેવ તથા પર્ણાદ નામના બે બ્રાહ્મણોને નાના દેશમાં ભ્રમણ કરવા માટે એક સમશ્યા આપીને મોકલ્યા હતા અને ઋતુપર્ણના નવીન સારથી બાહુકે તે સમશ્યાની પુર્તિ કરી હતી ત્યાર પછી દમયંતીએ પોતાના બીજીવારના સ્વયંવરની અફવા ફેલાવી હતી અને તેથી દમયંતીને વરવાની આશાથી રાજા ઋતુપર્ણ નળની અશ્વવિદ્યાના પ્રતાપે અલ્પ સમય હોવા છતાં પણ કુંડિનપુરના આવી પહોંચ્યો હતો આટલી ઘટના બની ગએલી છે અને એ ઘટનાઓનો કલિના મુખથી ઉલ્લેખ ત્રીજા અંકના પ્રથમ પ્રવેશમાં કરાવ્યો છે આ ઘટનાઓ ન.ટકમાં પ્રત્યક્ષ બતાવી નથી.

પ્રવેશ ૧ લો—કલિની ગુફા—કર્કોટક નાગના નળને થએલા દંશથી બળેલો અને ઋતુપર્ણ રાજાએ નળને દ્યૂતવિદ્યા શીખવવાથી નળના શરીરમાંથી નીકળેલો તેમજ દમયંતીના શાપથી અર્ધદગ્ધ થએલો કલિ પોતાના પ્રપંચોની નિષ્ફળતાના માટે અત્યંત શોક કરે છે એટલામાં કામદેવ, રતિદેવી, માયા તથા મદિરા હવે તેને એક દુષ્ટ પ્રયત્ન છોડી દેવા સમજાવે છે. પણ દુષ્ટ કલિ તે યોગ્ય ઉપદેશને ન માનતાં દમયંતીના બીજીવારના સ્વયંવરમાં જવાને અને ત્યાં નવીન છળ પ્રપંચના જાળને વિસ્તારવાના ઉદ્દેશથી ત્યાંથી પ્રયાણ કરે છે.

પ્રવેશ ૨ જો—કુંડિનપુરમાં હયશાળા:—દમયંતી તથા ઋતુસેના બાહુકના ચમત્કારોની પરીક્ષા માટે આવે છે અને તેના જળ તથા અગ્નિને સાધન વિના પ્રકટ કરવાના તથા નમ્યા વિના નીચા બારણામાં પ્રવેશ કરવા આદિના ચમત્કારોને જોઇ દમયંતીને તે નળ હોવાની શંકા થાય છે, પણ તેના ફેરવાયેલા સ્વરૂપને જોતાં તેનું મન તેને નળ તરીકે બોલાવતાં અચકાય છે છેવટે કદાચિત એ સારથીને નળના સમાગમથી આ ચમત્કારો પ્રાપ્ત થયા હશે એમ ધારી દમયંતી બાહુકને નળના સમાચાર પુછે છે, નળના કેટલાક પ્રશ્નોના દમયંતીના મુખથી સંતોષ કારક ઉત્તરો મળતાં બાહુક કર્કોટકે આપેલા વસ્ત્રના પ્રતાપે મુલરૂપમાં ત્યાં કલિનું આવવું ને તેનો પશ્ચાત્તાપ વિયોગિ દમયંતીનો સંયોગ અને આનંદ ત્યાર પછી દમયંતીનાં માતાપિતા તથા ઇન્દ્રસેન અને ઇન્દ્રસેનાનું આગમન છેવટે નળનો પુનઃ પુષ્કર સાથે દ્યૂત રમવાનો અને જો તે દ્યુતના આમંત્રણને ન સ્વીકારે તો તેની સાથે યુદ્ધ કરીને પણ વંશપરંપરાના પોતાના રાજ્યને મેળવવાનો નિશ્ચય.

પ્રવેશ ૩ જો પુષ્કરનો આવાસઃ—વૈજયંતી સાથે પોતાના રાજ્યાભિષેકના તૃતીય વાર્ષિકોત્સવના દિવસે આનંદવાર્તા કરતા પુષ્કર પાસે શૈલરાજ આવી નળની દ્યુત માટેની નિમંત્રણ પત્રિકા આપે છે. વૈજયંતીના ના છતાં પોતાની કપટ કળામાં પોતાનો દૃઢ વિશ્વાસ હોવાથી દમયંતીને જીતવાની આશાથી પુષ્કર નળના તે આમંત્રણને સ્વીકારે છે. પુષ્કરની દુષ્ટ વાસના.

પ્રવેશ ૪ થો શૈલરાજનો આવાસ—પુષ્કર દ્યુતમાં અવશ્ય જીતશે અને તેથી પોતાને દમયંતી સાથે વરવાનો પ્રસંગ મળતાં નવી રીતે પ્રકાશમાં આશા ફળશે એવી આશાથી શૈલરાજ હવામાં કિલ્લા બાંધે છે. સુંદર તથા નંદનને પોતાના વર ઘોડાની તૈયારી માટે તેની આજ્ઞા અને પ્રયાણ.

પ્રવેશ ૫ મો—નૈષધ રાજસભાઃ—દ્યુતની તૈયારી પુષ્કર તથા વૈજયંતીના આગમન પછી નળનું દમયંતી, બે બાળકો, વિશાલાક્ષી, સુનંદા, બૃહત્સેના તથા વાર્ષ્ણેય આદિ પોતાના આપ્ત જનો સાથે આવવું, જુગારના પહેલાજ દાવના પુષ્કરની હાર અને નળને પાછો મળેલો રાજ્યનો અધિકાર પુષ્કરે કલિની પ્રેરણાથી અપરાધ કરેલો હોવાથી તેને તેના અપરાધની ક્ષમા અને તેના ભુમિભાગનો તેને સોંપેલો અધિકાર નળનો પુનઃ રાજ્યાભિષેક અંતે ભરત વાક્ય સાથે આનંદમાં નાટકની સમાપ્તિ.

નાટકના પાત્રો.

પુરૂષ પાત્રો,

નળ—નિષધ દેશનો પુણ્ય શ્લોક રાજા; દેવી દમયંતીનો પતિ.

ઈન્દ્રસેન—રાજા નળનો રાજકુમાર.

કલિ—ચતુર્થ યુગ; રાજા નળ તથા દેવી દમયંતીનો શત્રુ.

પુષ્કર—રાજા નળનો પિત્રાઈ અને કલિની સહાયતાથી ત્રણ વર્ષ પર્યન્ત નિષધ દેશનો રાજા; વૈજયંતીનો પતિ.

શૈલરાજ—એક માંડલિક, વૈજયંતીનો ભાઇ અને પુષ્કરનો સાળો

ઋતુપર્ણ—અયોધ્યાનો ભુપાળ.

સુબાહુ—ચેદિ દેશનો રાજા; દમયંતીનો માસો.

ભીમક—વિદર્ભ દેશનો રાજા; દમયંતીનો પિતા.

ચંદન
નંદન } --શૈલરાજના બે ખુશામદી મિત્રો.

કામદેવ--પ્રેમ વિકારને ઉત્પન્ન કરનાર વિભુતિ, કલિનો સહાયક. કર્કોટક નાગ-સાથે પ્રધાન સેનાપતિ, દૂત, સભાસદો, ગવૈયા, વાણીયો, પ્રતિહાર અને નાગરિક વાર્ષ્ણેય સારથી ઈત્યાદિ.

સ્ત્રી પાત્રો.

દમયંતી--વિદર્ભ દેશના રાજા ભીમકની પુત્રી વૈદર્ભી તથા ભૈમી આદિ નામોથી ઓળખાતી દેવી કન્યા; રાજા નળની પત્ની.

ઇન્દ્રસેના--તેની કન્યા.

બ્રહ્મસેના--દમયંતીની વિશ્વાસપાત્ર દાસી.

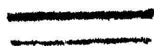
વિશાલાક્ષી—રાજા સુબાહુની પત્ની, દમયંતીની માસી.

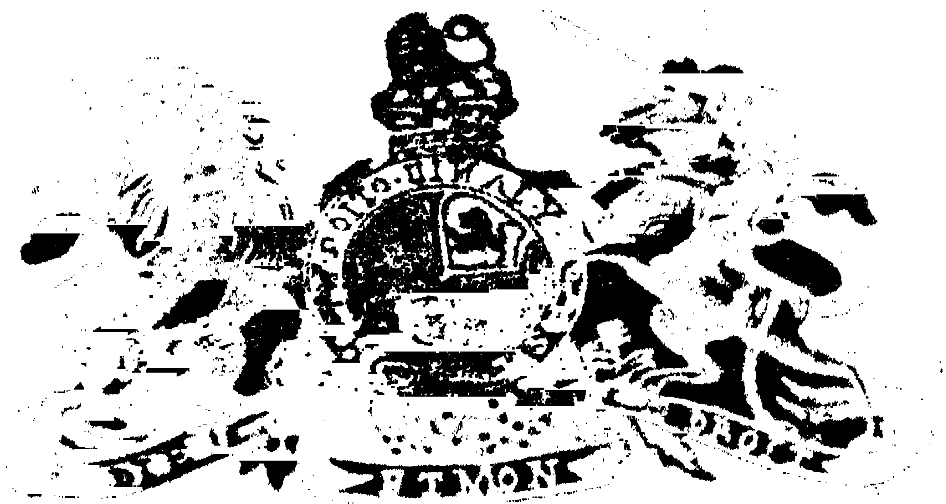
સુનંદા--રાજા સુબાહુ તથા વિશાલાક્ષીની પુત્રી.

રતિદેવી--કામદેવની સ્ત્રી.

વૈજયંતી--માંડલીક શૈલરાજના ભગિની પુષ્કરની પત્ની દાસીઓ, સખીઓ, અપ્સરાઓ, વારાંગનાઓ, માયા મદિરા અને જલદેવી ઇત્યાદિ.

સ્થળ-નિષધ દેશ, વિદર્ભ દેશ, ચેદ નગર, અને અરણ્ય આદિ.

દેવી દમયંતી.

પ્રાર્થના.

નાંન્દીઃ—

કલ્યાણી તું જય કર વાણી દેજે !

સુખદ નિજ વર. કલ્યાણી.

ચરણ શરણ ભયહારી દઇ,

શમદમ પ્રભુતિ ગુણ.

મન મહિંભર અધકુર રતિધર. કલ્યાણી.

રતિ માયા મદિરા— ૧

સર્વ સંસાર મદન આધીન

શ્રુતિ જ્ઞાન વિસ્તારક બ્રહ્મા થઇ ધર્મથી હીન;

થયા પિતાનો ધર્મ ભુલીને નિજ દુહિતામાં લીન. સર્વ.

મહાદેવ સ્મર સંહારક પણ થયા મદનથી હીન.

ભિલ્લ ભામિનીમાં ભરમાયા ભાળીરૂપ નવીન. સર્વ.

કૈક સાધુએ કામ ભક્ત થઇ ત્યાગ્ય નિજ કૌપીન,

ઇન્દ્ર ચન્દ્ર ભુલ્યા તો બીજા કયમ નચળે મનમીન. સર્વ.

પુષ્કર— ૨

મનોહારી ભાવિ ભવ્ય રચના,

ધારી સારી વિલસતી સૃષ્ટિ હવી.

શ્રમ મારી દે વિરામ—

વૃક્ષલતા પુષ્પે નતા આ
શોભે સુંદરતાથી વસંત યોગે.
યોગ ભજન યોગ્ય ધામ. મનોહારી.

વૈજયંતી— ૩

આ વસંત વ્હેલો આવ્યો મદે ભરેલો,
આવ્યો મદે ભરેલો રતિરંગ રાગરેલો. આ વસંત.
રાજા વસંત સર્વ ઋતુનો કહેલો છે,
ચલાવે એ સત્તા અપાર—
ભરી હૃદયે વિકાર ચહે વનિતા વિહાર,
કામનો વિલાસ રાસ.
પ્રણુય રમણુ દે ઉલ્લાસ— આ વસંત.

સખીઓ— ૪

લૂંટી લાવણ્ય તારૂં લલના વસંત આ વિકાસે,
વસંત આ વિકાસે વસંત હા વિકાસે;
તવ મુખ લઈ ચંદ્રરાજ ગગનમાં કરે વિલાસ,
કોકિલા તવ કંઠમાંથી પંચમ સ્વર હરતી ખાસ;
સરલ બાહુની છટા મૃણાલમાં પ્રકાશે. લુંટી.
સુંદર પ્રમદા શરીર કુસુમા યુક્ત કેળદંડ,
પુષ્ટ વક્ષ આમ્રફળો રસથી છલકે અખંડ,
પુષ્પ દે સુગંધ સાખી શ્વાસના સુવાસે. લૂંટી

વૈજયંતી. ૫

ધર્મ બંધને મન દૃઢ રાખી ધૈર્ય ન પરહરિયે,
નીતિને સદૈવ આચરીયે. ધર્મ.
નહી આમ્રફૂળો ઉતાવળથી પાકે.
બહુ દોડનાર જન ઝટપટરે થાકે;
નિજ શિષ્ટ જનોની અનુમતિથી,
સંસાર ભાર ધરિયે— ધર્મ.

રતિદેવી—માયા—મદિરા. ૬

કલિ માનવની ધર્મ બુદ્ધિ પલટાવે,
મતિ ભુલાવે ભરમાંવે. કલિ.
શુદ્ધિ બુદ્ધિ ઉડી જતી થતાં કલી સંચાર,
અધર્મનો અધિકારને અનીતિનો વીસ્તાર;
અન્યાયો અનિ એથી થતાં,
ભવમાં છતાં નયનીલતા સૂકી જતાં.
પરિણામ ન શુભ આવે. કલિ.
સેવક કલિના થાય તે છેવટ નરકે જાય,
જણાય રોટી શ્વાનને નહિ સોટી દેખાય;
ચાંદરણી એ દિન ચારની
સુખ સારની સંસારના રતિમારની,

શીલરાજ. ૭

હું કુલીન શૂરો પંડિત પુરો ચક્રવર્તીનો સાળો,
થઉ સાળો થઉ સાળો

છો વદને કાળો પદવી વાળો મનાય છે રૂપાળો;
રૂપાળો રૂપાળો
બસ પળમાં મ્હોશે લલના જોશે જ્યારે આ લટકાળો
લટકાળો લટકાળો
ખર ખચ્ચર પાળું, ભવ અજવાળું ચાલુ નવ ધે પાળો
હું પાળો હું પાળો.
હું પ્રકાશ પામું, તન મન વામું, મર્દ ખરો મુછાળો
મુછાળો મુછાળો
પદવીને પૈસો કરશે હૈશો, થાશે બહુ ગોટાળો
ગોટાળો ગોટાળો.

અપ્સરાઓ. ૮

મપસા નીપ મપની મપની ગમ પરેસા,
મગરેસા ગરેસા ગરેસા નીસા-- મપસા.
મપ નીપ મપ નીપ સારે નીસા,
મપ નીપ મપ ગરે રેસાની પમ ગમ પરે ગસા. મપસા.
ધાહી ગીડનગ તાગધીર ગીડનગ તાકીટધા;
ધીર કીટતક તીર કીટતક ધીરકટ તકધા (૩).
ગરેસા ગરેસા નીપ સાનીપ મપ ગમપ ગમપ,

ગરેસા મગરેસાની પમ ગરેસા.
તીગ તીગ થૈ તીગ ધેત્તા (૨)
તીગ (૮) તીગ ધેતા તીગ (૮) તીગધે.
તદધા કડાનધા (૩).
સાગમપ મગરેસા.

વૈજયંતી. ૯

અલબેલાની કેવી નજર લાગી,
નજર લાગીરે નજર લાગી પ્રેમ જયોત જાગી. અલ
આ યૌવને તો ખાનપાનને હરામ કરી.
મદન વિલાસની છે હાયરે ગુલામ કરી.
પ્રજાળી પ્રેમના આ પાવકે તમામ કરી,
વિયોગે પ્રેમીના મારી મરણનું નામ કરી,
વાગી આ કારી વ્હાલા વિરહ કટારી વ્હાલા,
શાને વિસારી વ્હાલા આવો હું વારી વ્હાલા;
જાઉ બલિહારી બલીહારી નજર લાગી. અલબેલા

વૈજયંતી–પુષ્કર. ૧૦.

હે કાન્ત કળાધર મારા સ્વીકારો રજની દારા;
નિજ પ્રભા ભરીને ક્રાંત હરીને;

મિલન કરીને વર્ષાવો અમિરસ ધારા.
તું જીવન સખિ મમ સજની હું કેમ તને કહું રજની,
તું ઉષા સુનારી નિશિતમ હારી;
મનમુદકારી નભે ચમકતો તારા. સ્વીકારો.
સેવા કરી રતિ ચાખું,
પ્રાણેશ્વરી કરી રાખું;
આ શરણ કિંકરી રમણ શ્રી હરી,
કર્ણ કર ધરી થાજે નૌકા તારા. સ્વીકારો.

નંદન-ચંદન. ૧૧

આવા ભેલા હૈયાના કંઈ ફુટેલા,
અવનીમાં અંધારે છુપાયા છે,
કાયા નરની બુદ્ધી ખરની ભ્રમની છાંટ થકી છાંટેલા. આવા.
પઠ તોયે કહે ભુમિ માપતા,
મુર્ખ મમ્મત ન કાપતા; (હા હા હા હા હા)
છાપ સુલ્ટાનો ઉલ્ટોજ છાપતા;
સેદા વર્ષી બિવાહમાં ન માનતા,
ખરે માનો છે, અક્કલના નાણાં ખુટેલા. આવા.

દમયંતી તથા છોકરાઓ ૧૨

અરેરે આવ્યો કુડાકાળ મારાં વ્હાલાં બાલુડાં,
વસજો આનંદે મોસાળ મારાં વ્હાલાં બાલુડાં;
છાતી સરસાં ચાંપીને આમ દેશે દાદા દાદી વિશ્રામ.
કરશે મામા મામી વ્હાલ. મારાં૦
સગાં ભલે સો હોય ભલે, પણ માતા નહિ મળશે;
કયાંય પણ માતા નહિ મળશે;
મધુર મીઠડું ચુંબન માનું,
પળપળ સાંભરશે, માતની ગોદ વીસરશે; અરેરે.
શીત છાંયડી માતા તણી ટળતાં ટળવળસે;
(બાળ પંખીડાં ટળવળશે.
વિયોગ દાતા નળથી માતા, હૃદય સદા બળશે,
બાળનાં હૃદય સદા બળશે. અરેરે.

અંક બીજો

નળ— ૧૩

પ્રિયે હું જાઉં છું સોંપી તને પરમેશના હાથે;
પ્રિયરમાં જઇ સુખી થાજે વસી સંતાન સંગાથે;

સુખી કરશે અને તારી સદા વિભુ તારશે નૌકા;
ભવો દધિમાં સદા જે કર્ણ ધારક સમ રહે સાથે
જતો નળ ત્યાગિને આધાર જગદાધાર તારો છે;
સતીનો તે સહાયક છે વરદ કર રાખશે માથે.

વૈજયંતી— ૧૪

એ રસીલાની રતીએ કંઇ અજબ જાદુ કરેલો છે,
મદનનો ગર્વ હરવાને એ છબીલો અવતરેલો છે.
હરે છે ચિત્ત દર્શનથી હરે છે સ્પર્શથી લજ્જા.
સુધાનો સ્વાદ ચુંબનમાં મધુર મીઠો ભરેલો છે. એ ર.
ન છુટે ધ્યાન પ્રતિમાનું સ્મરણમાં ઇશ ના આવે,
હૃદયમાં ઘર કરી એવો વિલાસીએ વસેલો છે. એ ર.
પધારો રાજ થાકી આંખડી આ વાટડી જોતી,
વિરહની વેદના ટાળો મદન મદથી છકેલો છે. એ ર.

વૈજયંતી સખીઓ— ૧૫

અંગ અંગે અનંગે વિકાસિ અંગના,
ભાવો બતાવે વિલાસ રંગનાં. અંગ.
મંદ મંદ ચાલે ચાલ ચપળા લજાય છે;
પ્રેમપ ઝાધારિ નાથ નિરખે જવાય છે;

રમણી નવોઢા બનાવો ન જાઓ, જાઓ,
માંડી વિનોદો વિના પ્રસંગના અંગ
પ્રેમ કોપ કાન્તા આ કાન્તને બતાવજે;
નેત્ર બાણુ મારિ કામ જંગે હરાવજે;
હારી લવારીથી લલના લજાઓ.
મારી જાણે બલાશા પ્રકાર જંગના; અંગ.

પુષ્કર— ૧૬

રામા સુરા ધારી, પીતાં પ્રેમે દે મતિ મારી;
માયા વિકારી ભ્રામક ભારી.— રામા.
રૂપ કૃપાણે હણુતી નરને;
ચારૂ ચેષ્ટા જીવન હારી— રામા.

વૈજયંતી પુષ્કર— ૧૭

ભલે આવો પધારો મોંઘેરા મેહમાન,
પ્રીતીનાં ભોજન જમાડીએ;
કરી અંતરની ખુલ્લી આ હાટડી,
નાથ! પાથરીશું હૈયાની પાટડી;
જોઉં જમવાની જુગતીથી વાટડી.
અમે સારાં કરીને તમારાં સન્માન. પ્રીતીનાં.

પરી રંભાનો પાક બહુ રસાળ છે,
કેલી ચુરમાનો સ્વાદ રસ વિશાળ છે;
ત્રપ્ત થઇ શું યજમાન જો કૃપાળ છે,
કાન્ત ચુંબન સુધાનું કરાવીને પાન. પ્રીતીનાં.

દમયંતી— ૧૮

પ્રાણ રે નળ ક્યાં ગયા ?
પ્રાણ વ્યાકુળ આ થયા. પ્રાણ.
ત્યાગિ દાર દીન વિકળ;
હ્રુદયના દયા ધરી,
મુખ બતાવિ વિમળનાથ;
લ્યો ઉગારિ કિંકરી,
દૂર દાસીથી કાં થયાં. પ્રાણ.

સુનંદા— ૧૯

નહિ ચિંતા કર સખિરે,
સઘળા શોક શમી જાશે;
દુઃખની નિશા ક્ષીણ થાશે,
સુખનો દિન મણિ દેખાશે. સઘળા.
કૃષ્ણ પક્ષમાં ક્ષીણ નિશા. કર થાય,
શુકલ પક્ષમાં પ્રકાશતો દેખાય;
અસ્તોદયનો એ ન્યાય. સઘળા.

નળરાજ, ૨૦

શાં રંગ વિચિત્ર બતાવેરે વૈરી વિધાતા,
ભવ અટવીમાં અથડાવેરે વૈરી વિધાતા;
સહુ સુખની પાછળ લાગે નહિ દુઃખ કોઈ પણ માગે,
તોપણ દુઃખ ઠોકર વાગેરે વૈરી વિધાતા.
મતિમંદ પ્રથમ થઇ મારી નળ થયો કનિષ્ટ જુગારી,
પસ્તાય રાજ્યને હારીરે વૈરી વિધાતા;
ત્યાગી દમયંતી જાયા, વિદ્રૂપ થઇ આ કાયા,
સારથી થયો શીમાયારે વૈરી વિધાતા.
સુરનાથ શાપ સંયોગી દેખાય ચંદ્ર ક્ષય રોગી;
નરદેવ સર્વ દુઃખ ભોગીરે વૈરી વિધાતા.

સુનંદા. ૨૧

મોહનવર મળવા આતુર મનડું ધીરજ જરિ નવ ધારે;
મુગ્ધાના કોમળ કાળજડામાં બાણ રતી પતિ મારે.
બાલ્ય કાળના ભાવ ગયા સહુ,
રાચે મન રતિ રાગ વિકારે;
મદન પીડિતા વ્યાકુળ યુવતી,
કાન્ત વિના બળતી અંગારે. ધીરજ.
જાય બદલતા પાસા રજની,
નેત્રે નહિ નિદ્રાજ લગારે;
શયન જાગરણ સમાન થતાં,
રાત દિવસ સરખાં છે મારે. ધીરજ.

દમયંતી. ૨૨
ધર્મ સદા પાપને વિદારશે આશા ઉગારશે;
પાર પ્રભુ મારો ઉગારશે તરવાને તારશે.
તોળી તુલામાં વિભુ ન્યાય કરશે, નહી પક્ષ કોઇનો ધારી;
પાપીને શિક્ષાને ધર્મીને મુક્તિની ભિક્ષા દે બધો નિવારી,
લેખ મિથ્યા લલાટના નહીં થસે નહી ધશે ધર્મ.

વારાંગના. ૨૩
તેરે લિયે શેજરિયાં સજાયે રખુંગી સૈયાંતેરે લિયે.
ચુનચુન કલિયાં ખાસી મંગા મંગાઉં સૈયાં.
ડારેગર બૈયાં મય પિલાયે રખુંગી સૈયાંતેરે લિયે.
બુતાને સંગ દીલ ઉજડી હુઇ મસ્જીતમેં રહેતે હુયે;
જીસે બરબાદ કરતે હુયે ઉસીકે દીલમેં રહેતે હુયે,
બિરહાકી મારી નારી દિલમેં છુપાવુ સૈયાં;
આંખોમે અપની મે બિઠાયે રખુંગી સૈયાં તેરે લિયે.

અંક ત્રીજો.

નળ. ૨૪
પ્રમદા સુભગા સતી,
પતિમાં મતિ. પતિમાં રતિ;
તારિણી ધર્મની મુર્ત્તિ સુખકર. પ્રમદા.
ક્ષમા યાચું અપરાધની,
હતી એ સહુ કૃતિ કલિ આધની;
સ્પર્શ કલિનો વિગત આજ;
મિલન વિભુની ગતિ. પ્રમદા.

ગ દમયંતી— ૨૫

તન મન પરિશ્રમ હરવા વ્હાલે,
રમણ પ્રિયે પોઢો સુખપાલે,
ચાંપુ ચરણ તરણ તારણ પતિ કોમલ આ કરથી;
વાયુ ઢોળું વીંઝનથી શીતલ શીતલતા આલે—રમણ.
સતી દેવી દમયંતી દારા મળી ભાગ્ય બળથી,
આવી ખમ્મા ખાનો પરી ભવમાં સુખી સદા કાળે—રમણ.

વૈજયંતી દાસીઓ— ૨૬

હે ભુપતિ ધર્મ વિહારી,
લ્યો જય માળા આધારી;
હો અવિચળ સત્તા નિત સુખકારી. ભુપતિ.
સુમન સુરભિ સમ કીર્તિ વિકાસો,
રવિ પ્રતિભા સમ તેજ પ્રકાશો;
કરજો સન્યયથી રાજન,
નિજ રૈયતનું પાલન રતિ ધારી; ભુપતિ.
જલ સર સિજ સમ અલિપ્ત પાપે,
ખલ અરિ જન મન ભયથી વ્યાપે,
થાજો કલ્યાણના ભાજન,
નૃપ નૈષધના પુષ્કર મતિ ધારી. ભુપતિ.

પુષ્કર. ૨૭

હું છળથી ખસા ભળીને;

વિકટ કપટથી નળને જીતુ. છળથી.
વિજય પુરૂષનો કપટ થકી;
કપટના પાટની રચના રચવી,
ભૈમિ થાય દાસી આજ મારી. છળથી.

શેલ ચંદન નંદન; ૨૮

લાવો ખાસ લાવો નાજુકડો ગધેડો
હાજી જી હાજી સરદાર હાજી હા
કાળા ચોકઠાળો ઓઢાડી સજાવો. લાવો.
ડોકે પહેરાવો લોઢાની સાંકળી
ગુણોની ગાદલી રંગાવો વાદળી
લાંબા કાનો નભે પહોંચી જાય
તેને કહેજો કે ગર્દભજી બેસુરથી બોલાતા આવ્યો. લાવો.

સર્વ પાત્રો (ભરત વાક્ય)—૨૯

થાજો વર્ષા ભલી ભાતે આ દેસે ઉભરાવજો,
ધન ધાન્યો સરસ ભરત ભુમિ થાજો,
જનતા સંપ સરિતા, અતિ રતિ જલથી છલકાજો.થાજો.
દંપતી રેજો નીતી ધર્મે શર્મે મતિથી,
નિત ભજો વિભુને સ્નેહે ધન તન મન ધન અર્પીને;
સુખમાં દુઃખમાં સમતા ધરિને,
જય ધામ વિશે સૌ જાજો. થાજો.

સમાપ્ત.